

4. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры. - ЮНЕСКО, Париж, 1998.

5. Давыдова Л.Н. Педагогическое диагностирование как компонент управления качеством образования: дисс. ... доктора лед. наук: 13.00.01, 13.00.08 /Давыдова Людмила Николаевна. - Астрахань, 2005. - 342с.

6. Жигалев Б.А. Педагогическая система оценки качества образования в вузе: современное состояние и перспективы развития / Б. А.Жигалев // Инновации в образовании Вестник Нижегородского университета им. Н.И.Лобачевского. — 2009. - №1. - С. 24-28.

7. Кісіль М.В. Оцінка якості вищої освіти / М.В.Кісіль // Вища освіта України. - 2005. - №4(14). - С. 82-87.

8. Клубис А.Д. Организационно-педагогические условия управления качеством образования в муниципальном формировании: дисс. ... канд пед. наук: 13.00.01 /Алексій Давидович Клубис. - Белгород, 2005. - 170с.

9. Приходько Ю.І. Якість освіти як системна категорія / Ю.І.Приходько // Військова освіта. Збірник наукових праць. — 2008. - №2(28) - С. 14-24.

10. Салимова ТА. Управление качеством образовательной деятельности в ВУЗе: теоретические и методологические подходы / ТА. Салимова, Н.Ш. Ахметова // Вестник университета. Серия «Развитие образования в области менеджмента». - М.: ГУУ, 2002. - № 1 (3). - С. 28-35.

11. Селезнева Н. А. Теоретико-методологические основы качества высшего образования: научный доклад [Электронный ресурс] / Н. А. Селезнева, А. И. Субетто. - Режим доступа до матеріалу: <http://www.tnnitas.ru/rus/doc/0012/001a/00120115.htm>

12. Усикова ИВ. Оценка и самооценка качества образования молодых специалистов как составляющие системы контроля качества в вузе / И.В.Усикова // Управление университетом в условиях рынка: Сборник статей. Часть I. - Спб. : СЗТН, 2004. — С. 18-26.

УДК

О.В. ТРИЩУК

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. Аналізуються методи, що використовуються для дослідження науково-інформаційного дискурсу. Чільне місце відводиться дискурс-аналізові, який охоплює всі ланки комунікаційного акту, передбачає дослідження комунікаторів, їх характеристик, намірів та інтенцій, зумовлених ситуацією спілкування, вивчення інформаційного повідомлення, каналів поширення інформації та аудиторії, для якої вона призначається.

Ключові слова: метод, методологія, науково-інформаційний дискурс, дискурс-аналіз, комунікатор.

Аннотация. Анализируются методы, которые используются для исследования научно-информационного дискурса. Главное место отводится дискурс-анализу, который охватывает все звенья коммуникационного акта, предусматривает исследование коммуникаторов, их характеристик, намерений и интенций, предопределенных ситуацией общения, изучение информационного сообщения, каналов распространения информации и аудитории, для которой она предназначена.

Ключевые слова: метод, методология, научно-информационный дискурс, дискурс-анализ, коммуникатор.

Annotation. Techniques used for scientific research and information discourse are analyzed. Prominence is given to discourse analysis, covering all communication act levels, studying the communicators, their characteristics, intentions and intentions due to the communicative situation, studying messages, channels of information and audience for which it is assigned.

Key words: communicator, discourse, discourse analysis, method, methodology, scientific information.

Для вдосконалення студії та її перетворення з механічного збирання даних у справді науковий аналіз кожен дослідник має не просто сформулювати завдання, уточнити предмет, об'єкт дослідження та його основні поняття, а й контролювати власні пізнавальні дії. Це реально здійснити, якщо системно визначитися з методологічною оснащеністю дослідження, з усім спектром застосовуваних методів.

Аналіз засобів, якими користуються в дослідницькій практиці, є актуальним в усі часи - особливо ж нині, коли ускладнюються завдання, які потрібно вирішувати науці, і постає особливий клас міждисциплінарних методів, застосовуваних як наскрізні в різноманітних дисциплінах.

Постановка питання про методологічні параметри дослідження актуалізує проблему розмежування понять *методологія* і *метод*. Методологія розуміється нами водночас і як система певних засобів та прийомів теоретичної і практичної діяльності, і як вчення про цю систему. Тобто, методологія - це сукупність методів в їх функціональному взаємозв'язку та вчень про метод, а метод - засіб теоретичного й практичного пізнання об'єкта вивчення.

Вирішити поставлені в рамках нашого дослідження завдання, а саме провести аналіз науково-інформаційного дискурсу, представивши його в цілісному вигляді як систему, нині можна лише завдяки гармонійному поєднанню різних методів дослідження з чітко визначеним для кожного з них місцем відповідно до конкретного етапу дослідження, мети тощо.

Зокрема, на етапі постановки проблеми визначити основні поняття, розробити й уточнити їх зміст і місце в поняттєвому апараті теорії допомагають метод *термінологічного аналізу* й метод *операціоналізації понять*.

Під час збору фактичного матеріалу та його первинної систематизації корисними є загальнонаукові методи, зокрема метод *спостереження* - активний пізнавальний процес, у результаті якого отримують дані про об'єктивні властивості й реальні відношення досліджуваних предметів та явищ. Застосування цього методу до вивчення джерел інформації сприяє їх оцінюванню та виявленню комунікативних засобів для передачі соціально важливої інформації. Метод спостереження дозволяє встановити типологічні форми спілкування комунікаторів, комунікативні засоби, які вони використовують у різних ситуаціях. При цьому важливо дотримуватися принципу репрезентативності, достатності фактичного матеріалу. Зокрема, якщо досліджується текстовий контент, то потрібно включати вибірку з усіх груп текстів, що наповнюють простір науково-інформаційного дискурсу.

Активно застосовуються на цьому етапі методи *тестування та анкетування*, основною метою яких є отримання однозначних даних про комунікативні характеристики суб'єктів з подальшим опрацюванням отриманих результатів. Під час проведення тестів та анкетувань вибірково обстежуються працівники усіх видавництв і редакцій, зайняти випуском науково-інформаційних видань, та їх читачі. Типовими об'єктами зонами цих методів є ціннісні настанови, потреби комунікаторів, обмін інформацією, взаємодія з колегами, поведінка в конфліктних ситуаціях, зв'язок роботи з приватним життям тощо.

На етапі кількісного та якісного аналізу отриманих даних та їх систематизації застосовується *порівняльний* метод - одночасне співвідносне дослідження двох або декількох об'єктів та/або їх ознак і властивостей. Зокрема, порівняння як однорідних, так і різнорідних комунікаційних систем допомагає виявити ступінь їх комунікативної цінності, встановити в науково-інформаційному дискурсі й інших дискурсивних практиках повторювані або схожі за формою й близькі за змістом моменти, те спільне, що властиве всім різновидам науково-інформаційних текстів. А, як відомо, виявлення повторюваного в об'єктах - це ступінь на шляху до пізнан-

ня закономірностей. Саме воно дає можливість на підставі аналогій підвестися на більш високий рівень узагальнення. Досягти відповідних узагальнень можна й на ґрунті усвідомлення особливого, тобто аналізу відмінностей. При цьому важливо обґрунтувати базу для порівняння - основну формальну, змістову або функціональну ознаку. Так, наприклад, виділити специфічні особливості різних рівнів комунікації можна лише на основі загальних функціональних властивостей і ступеня узагальнення змістової ознаки комунікативних засобів. Встановлення соціально зумовленої варіативності комунікативних засобів можливе в результаті зіставлення на основі їх нормативного інваріанта [3].

Для первинного поверхневого ознайомлення з об'єктом дослідження корисними є також методи *аналізу* та *синтезу*, покликані узагальнювати предмети та явища, що спостерігаються. Аналітико-синтетичний метод неодмінно застосовується й на етапі побудови теорії науково-інформаційного дискурсу, допомагає розкрити його найсуттєвіші сторони, зв'язки, закономірності. Аналіз придається, зокрема, для розокремлення науково-інформаційного дискурсу на складові частини з метою їх самостійно вивчити, виділити основні й ті специфічні, непомітні емпіричному погляді аспекти, завдяки яким кожна з них вирізняється з-поміж решти компонентів. Аналіз дозволяє описати суттєві складники дискурсу - його підсистеми, компоненти, зв'язки, властивості, функції тощо. Оскільки досягнути цілісний об'єкт суто вивченням його складових частин без розкриття об'єктивних зв'язків, що існують між ними, і розгляду їх в сукупності та єдності неможливо, то аналіз неодмінно доповнюється синтезом - засобом дослідження, під час якого поєднуються складники, розчленовані в результаті аналізу, для подальшого дослідження об'єкта, але вже як єдиного цілого. Синтез розкриває місце й роль кожного елемента в системі цілого, дозволяє зрозуміти те спільне, що об'єднує частини в єдину. Завдяки йому розширюється знання, конструюється дещо нове, що виходить за межі наявної основи.

Дієвим на етапі аналізу й систематизації даних є метод *моделювання*, що зарекомендував себе як ефективний спосіб вивчення внутрішніх і зовнішніх зв'язків об'єкта дослідження й цілісного представлення тих його суттєвих ознак, що не піддаються безпосередньому вивченню. Він передбачає заміну досліджуваного об'єкта (оригіналу) іншим об'єктом - моделлю, об'єктивованою в реальності або уявно представленою системою, що знаходиться у відношенні аналогії до оригіналу й виражає основні його риси. Отримані під час вивчення моделі знання переносяться на оригінал на основі теорії подібності. Метод дає змогу отримати синтезоване уявлення про досліджуваний об'єкт, побачити його складники та їх зв'язки.

Доволі ефективні на етапі обробки та аналізу отриманих даних також і традиційні методи *індукції* (переходу від знання окремих фактів до загального знання) та *дедукції* (переходу від знання загальних закономірностей до окремішнього їх прояву), засновані на пошуках закономірності існування та розвитку досліджуваної системи. Методи дедуктивного й індуктивного логічного аналізу дискурсу сприяють виявленню намірів комунікантів, аналізу стратегій і тактик комунікативної поведінки тощо. Завдяки їх застосуванню відкривається шлях до об'єктивних висновків і відповідних рекомендацій. Ці методи доповнюють один одного й добре пасують для перевірки істинності гіпотез й коректності отриманих результатів.

Аналіз структури науково-інформаційного дискурсу здійснюється за допомогою методу *класифікації* - багатоступеневого, послідовного поділу досліджуваної системи з метою систематизації, поглиблення й отримання нових знань сто-

совно її побудови, складу елементів, підсистем, компонентів, особливостей внутрішніх і зовнішніх зв'язків, - системного, нормативного, компонентного, порівняльного, дериваційного й статистичного аналізів знакового складника комунікації, які полягають у дослідженні властивостей текстів, що формують простір науково-інформаційного дискурсу.

Під час дослідження науково-інформаційного дискурсу використовуються також *логічний* метод, який дає можливість обґрунтовувати та будувати класифікації, робити визначення, вводити списки основних понять та встановлювати їх співвідношення, та *контент-аналіз* - систематична числова обробка, оцінювання й інтерпретація змісту інформаційного джерела, - що дозволяє здобути науове знання безпосередньо з інформації, „отримати й відповідним чином проаналізувати не окремі факти, а оптимальну їхню сукупність” [1, с. 26] та документально, за допомогою об'єктивних, кількісних даних відтворити точні результати. Основним завданням контент-аналітичного дослідження науково-інформаційного дискурсу є отримати найповніше уявлення про первинні та вторинні інформаційні потоки за певний період, щоб оцінити динаміку деяких явищ цих потоків. Оскільки такий аналіз проводиться в режимі моніторингу й має на меті розкрити основний зміст наукових першоджерел і показати стан справ сучасної науково-інформаційної сфери, він має охоплювати якомога ширший інформаційний потік, щоб мінімізувати можливість помилки дослідника. При цьому важливо правильно визначити вибірккову сукупність, наприклад - тексти різних українських науково-інформаційних видань, опубліковані за період незалежності нашої держави, - якщо завданням є дослідити комунікацію в науково-інформаційній сфері сучасної України.

Застосування контент-аналізу надає змогу узагальнити ті чи інші прояви поведінки комунікантів, зробити висновки стосовно намірів інформатора та можливих реакцій читача. Оскільки сутність цього методу полягає у пошукові в текстах певних характеристик, певних понять, що відбивають суттєві якості їх змісту, та у визначенні частоти їх уживання з подальшою інтерпретацією результатів, він є вельми ефективним у дослідженні текстового контенту дискурсу.

Та найбільш плідним і науково доцільним для глибокого і всебічного дослідження суті науково-інформаційного дискурсу, його архітекτονіки та особливостей мовної репрезентації є *дискурс-аналіз* - комплексний за своєю суттю інструмент пізнання реальності, спосіб одержання істинного наукового знання, який передбачає широке оперування арсеналом наукових засобів багатьох дисциплін (лінгвістики, семіотики, соціології, філософії тощо) і застосування міждисциплінарних методів, розвиває й конкретизує традиційні методи дослідження. Оскільки центральною ідеєю цього методу є те, що кожна дискурсивна практика стає самостійною реальністю, яка неабияк впливає на поведінку комунікаторів, за його допомогою можна дослідити взаємозалежність лінгвістичних сторін дискурсів і соціальних передумов їх існування, узагальнити ті чи інші матеріальні прояви поведінки й відношень різних типів комунікаторів.

Суть методу полягає в тому, що він охоплює всі ланки комунікаційного акту, передбачає дослідження комунікаторів (комуніканта й комуніката), їх характеристик, намірів та інтенцій, зумовлених ситуацією спілкування й свідомістю комунікантів, та втілених у мовних стратегіях і тактиках, вивчення інформаційного повідомлення, каналів поширення інформації та аудиторії, для якої вона признається. Він передбачає розгляд того, як саме виник і розвивався даний дискурс,

які смисли в ньому наявні й до яких висновків вони підводять читача, які є головні канали поширення інформації тощо. Комунікант при цьому може розглядатися як персоніфікований - журналіст, оглядач, коментатор та ін., що безпосередньо контактує з аудиторією, та неперсоніфікований-журнал, передача, якийсь канал на телебаченні, конкретна газета тощо. Неперсоніфікований комунікант вивчається з погляду його цінніснихорієнтирів, вираження інтересів того чи іншого соціального суб'єкта й того, як вони впливають на позицію каналу чи журналу. Досліджується діяльність редакцій, стосунки в колективах, ступінь залежності комуніканта від інформаційної спрямованості видання тощо.

Основною метою дискурс-аналізу є потреба зануритися в проблемне поле смислотворення, показати науковій спільноті нові шари інформації, які часом доволі важко осягнути, пояснити механізми презентації знання, властиві сучасним спільнотам, спосіб буття яких значною мірою залежить від процесів у даному типі комунікації. Цей метод дає змогу отримати відповідь про те, в який спосіб у контексті взаємодії всіх складників дискурсу комуніканти розуміють і використовують мовні одиниці й дії для досягнення позитивного результату, чому саме ці, а не інші висловлювання було задіяно, чому вибрано даний шлях мобілізації сил на використання саме даних соціальних джерел [2, с. 239].

Науковці, що послуговуються дискурсивною методикою, можуть коригувати її, змінювати кут зору відповідно до завдань дослідження, акцентуючи увагу на потрібному аспекті. Приміром, можна більше зосереджуватися на текстах як засобах соціальної практики чи на комунікативних стратегіях і тактиках тощо. Проте стабільно незмінним залишається аспект, в якому об'єкти - текст, комунікатори та їхні дії - розглядаються в співвідношенні з широким соціальним контекстом, у який вони вміщені, адже дискурс-аналіз вважається контекстним методом. Через контекст можна побачити, якого сенсу самі комунікатори надають своїм діям, і як це відбувається.

Оскільки дискурс-аналіз не має чітких критеріїв і формально визначеного набору процедур, дослідник сам визначає свій дискурс і діє згідно з ним, виступаючи при цьому головним „вимірювальним приладом”. Тому роботу дослідника інколи порівнюють з працею детектива, що намагається віднайти й пояснити прихований або/та відкритий сенс у повідомленні. Тому, якщо обрано метод дискурс-аналізу, то належить об'єктивно й зважено підходити до дослідницького матеріалу, стежити за тим, щоб власні упередження, суб'єктивні погляди науковця не спотворювали результатів його студії. Потрібно неабияк знатися на людській поведінці, підтримувати високий рівень відповідних знань і гнучкості мислення, чітко усвідомлювати, що кінцевий результат дослідження має спиратися на аргументи, які розглядаються з різних точок зору [4, с. 324].

Робота дискурс аналітика зазвичай починається не з формулювання гіпотези, а з установлення конкретних дискурсивних феноменів, адже використані прийоми мають ґрунтуватися на безпосередніх фактах і даних конкретного матеріалу, а не на попередніх передбаченнях стосовно статусу комунікантів, їх цілей, особливостей контексту тощо. Далі увага дослідника концентрується на тих засобах і стратегіях, за допомогою яких комуніканти досягають власних цілей.

Оскільки дискурс-аналіз дозволяє досліджувати різні аспекти соціальних взаємодій, виступає інструментом методологічного обґрунтування структури, принципів побудови знання, форм і методів пізнання, розкриття закономірностей і суттєвих зв'язків у різних типах дискурсів, то його активно використовують різні

гуманітарні науки - філософія, психологія, соціологія, етнографія, культурологія, семіотика тощо. Він є одним з основних методів досліджень у сфері соціальних комунікацій.

У дослідженнях масових комунікацій дискурс-аналіз найчастіше застосовується для того, щоб зрозуміти підтекст, задум медіа-повідомлення, ідеї, за допомогою яких автор пояснює реальність. Його використанням створюється можливість увиразнити ту тонку грань, яка розділяє ідеологію та маніпуляцію, концептуалізувати соціально значимі або соціально деструктивні техніки продукування смислів різними соціальними групами. Специфіка дискурс-аналізу в науково-інформаційній сфері полягає в тому, що робота провадиться з текстами як джерелом інформації, де апіорі відсутній підтекст. Тому тут, на відміну від інших дискурсів, не потрібно намагатися зазирнути в думки комунікантів, щоби збагнути прихований сенс комунікації, оскільки його немає.

Метод є корисним для виявлення зв'язків між становищем певної групи в суспільстві, способом вираження позиції, який вона використовує, ступенем її залучення до суспільного життя та соціальною політикою. Він передбачає залежність тексту від соціальної ситуації, його взаємозв'язок з переконаннями й особистістю автора. Дискурсивний аналіз можна застосовувати для увиразнення проблем, що виникають і нагромаджуються в суспільстві, причому - як на рівні макроскопічних соціальних утворень, так і у сфері міжособистісної взаємодії. Він дозволяє розкрити психологічні механізми такої взаємодії, описати комунікативні процеси та визначає вплив інформації на споживача. Це пов'язано передусім з тим, що деякі її когнітивні й мотиваційні аспекти, природу яких раніше вважали інтрапсихічною, тепер сприймають як інтерпсихічні.

Отже, методи, що використовуються для дослідження науково-інформаційного дискурсу, являють собою систему, в якій визначено місце кожного з них відповідно до конкретного етапу дослідження, мети й способу реалізації.

Найбільш корисним для аналізу соціальних комунікацій є дискурс-аналіз, за допомогою якого можна узагальнити ті чи інші матеріальні прояви поведінки й відношень різних типів комунікаторів, досліджувати те, як саме соціальні суб'єкти конструюють реальність (у нашому випадку - науково-інформаційну практику), як ті чи інші її об'єкти представлені в людській свідомості та як вони втілюються в тексті. При цьому об'єктивне визначення психологічної компетентності або професіоналізму комунікаторів не входить до числа найважливіших проблем. Аналіз спрямований передусім на репрезентації цих понять у досліджуваній дискурсивній формації, на експлікацію розуміння професіоналізму в науково-інформаційному дискурсі. Дискурс-аналіз - це, по суті, аналіз способів взаємодії комунікаторів та їх відношень до текстів.

Література

1. Ганжуров Ю. С. *Парламент України в політичній комунікації* / Ю. С. Ганжуров. - К. : Україна, 2007. - 352 с.
2. Демьянков В. З. *Доминирующие лингвистические теории в конце XX века* / В. З. Демьянков // *Язык и наука конца 20 в.* / Под ред. Ю. С. Степанова. - М. : Институт языкознания РАН : Издательский центр Российского гуманитарного университета, 1995. - С. 239-320.
3. Конечная В. П. *Социология коммуникации : учебник* / В. П. Конечная. - М. : Изд-во МГУ им. М. В. Ломоносова. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://lib.socio.msu.ru>.
4. Семигіна Т. В. *Використання дискурс-аналізу в дослідженнях із соціальної роботи* / Т. В. Семигіна // *Наукові записки НаУКМА*. - Том. 19. - С. 322-324.